

'Bidprentjes heel erg handig bij onderzoek stamboom'

Henrie Wittendorp heeft 4465 bidprentjes verzameld. FOTO BOUDEVWIJ BENTING

Henrie Wittendorp uit Zwartemeer verzamelt al twintig jaar bidprentjes. Daarmee brengt hij alle families in Zuidoost-Drenthe in kaart.

STEF BEKHUIS

Volgens mij heb ik nu zo'n vijfhonderdduizend namen", vertelt Wittendorp (68) terwijl hij zijn bakken vol met bidprentjes laat zien. "Vrijwel alle families in Zuidoost-Drenthe heb ik in kaart gebracht. En daar zijn deze prentjes heel erg handig bij."

Al ruim twintig jaar verzamelt Wittendorp bidprentjes, voornamelijk uit zijn eigen regio. Volgens zijn op alfabetische volgorde opgestelde lijst heeft hij op dit moment precies 4465. En nog steeds komen er prentjes bij.

"Af en toe vind ik ineens een stapeltje in de brievenbus, soms zelfs zonder afzender. Meestal van mensen die mij kennen en weten dat ik ze verzamel, maar ik heb ook wel eens advertenties in bladen gezet en ben ooit op de radio geweest."

Wittendorp neemt alle kaartjes aan. Hoe ouder hoe leuker natuurlijk, al staat op de recentere kaartjes vaak veel meer informatie. En daar is het hem nou net om te doen.

"Ik ben begonnen met wat onderzoek naar mijn eigen stamboom. Bidprentjes zijn dan heel nuttig. Er staan geboorte- en sterfdata op en soms wat persoonlijke informatie. Je moet daarbij overigens wel nagaan dat de slechte dingen die iemand gedaan heeft er niet op staan, over de doden niets dan goeds natuurlijk."

Twee bijzondere bidprentjes uit de collectie Wittendorp: bovenaan die van de Duitse vader en z'n twee zonen uit 1946 en onder de oudste die hij heeft uit 1897.

Uiteindelijk stopte het onderzoek niet bij zijn eigen familie. De verzameling bidprentjes groeide, net als Wittendorps interesse in de familiesamen en -geschiedissen van Zuidoost-Drenthe.

"Vaak zie je familienamen verschillend op kaartjes staan. Dat is voor een deel omdat de schrijfwijze in Duitsland en Nederland verschilt. Maar ook in Nederland zelf ontstonden soms verschillende schrijfwijzen. Hier in Zwartemeer kom je bijvoorbeeld de namen Falke en Valke tegen, maar oorspronkelijk is het dezelfde familie."

Duitse prentjes bevatten over het algemeen minder persoonlijke informatie dan Nederlandse. Toch komt het meest bijzondere prentje in Wittendorps collectie wel uit dat land. "Er staan drie personen op: een vader en twee zoons. De vader en z'n oudste zoon komen aan het einde van de Tweede Wereldoorlog op bij bombardementen. Vader Hermann Büring is zijn woonplaats Meppen, terwijl zoon Hermann junior vlak voor het einde van de oorlog als soldaat sneuvelt in Hannover."

Een paar dagen na de officiële capitulatie van Duitsland sterft zoon Bernhard door een tragisch ongeluk bij het zwemmen. "Er staan wel vaker meerdere personen op één bidprentje, bijvoorbeeld als zij tegelijk overleden bij een ongeluk. Maar die is wel bijzonder, helemaal omdat zij op verschillende data stierven."

'De slechte dingen die iemand heeft gedaan, staan er natuurlijk niet op'

Gebruik typisch voor Lage Landen, kent lange historie

Het bidprentje zoals wij het kennen ontstond in de zeventiende eeuw. Vooral in de Lage Landen is het een wijdverbreid gebruik in de katholieke gemeenschap.

Van vrijwel iedere katholiek in Nederland en België wordt bij overlijden een gedachtenis- of bidprentje uitgegeven. Familie, kennissen en aanwezigen krijgen zo'n prentje mee na de kerkdienst of thuisgestuurd als dank voor getoond medeleven. Het gebruik van het bidprentje is als herinnering aan de overledene kent een lange geschiedenis en ontwikkeling.

Sinds de boekdrukkunst en vooral de prentkunst zijn intrede deed in Europa bestaan er zogenaamde devotieprentjes of heiligenprentjes. Geestelijken gebruiken de prentjes, met op de voorzijde een afbeelding van een heilige en op de achterkant een gebed, als hulpmiddel bij godsdienstonderwijs en bij missies. Gelovigen pakken de kaartjes erbij om te bidden tot een heilige waarvan ze steun nodig hebben.

Vanaf de zeventiende eeuw zijn er in steeds meer grote steden goede kopergravures en drukkers te vinden die dit soort prentjes uitgeven. Hoogstwaarschijnlijk zijn in die tijd

de eerste bidprentjes ontstaan in Antwerpen, doordat mensen de naam van een overledene op de achterkant van zo'n prentje schrijven. Dit is bedoeld om voor de overledene een gebed op te vragen en te bidden voor diens zielenheil.

Vanaf het midden van de achttiende eeuw verschijnen steeds vaker prentjes die speciaal voor de overledene gedrukt zijn. Eerst alleen in rijke families en de geestelijkheid, maar langzaam worden bidprentjes toegankelijker voor de gewone man en vrouw, vooral door verbeterde druktechnieken.

Vanaf 1850 is het bidprentje zo ingeburgerd in de katholieke gemeenschap dat het een algemeen gebruik wordt om persoonlijke prentjes uit te delen bij begrafenissen. Er verschijnen ook exemplaren met standaardteksten en witregels, waarop met pen de naam van de overledene kan worden ingevuld. Vooral de armere laag van de bevolking en mensen in dunbevolkte gebieden – ver van drukkerijen – maken hier gebruik van.

Met de tijd veranderen ook de teksten op de prentjes. Vroege exemplaren bevatten vaak alleen een naam en sterfdatum. Maar ook teksten waarin de leeftijd, datum en plaats van geboorte, naam van de

partner, datum van de uitvaart en de plaats van het kerkhof genoemd worden, komen voor. De prentjes worden steeds persoonlijker en gaan vooral vanaf 1900 beroepen, lidmaatschappen van kerkelijke verenigingen en onderscheidingen weergeven.

Het uitgeven van persoonlijke, gedrukte bidprentjes is altijd een typisch Nederlands fenomeen geweest. Het heeft zich wel verspreid naar met name Vlaanderen, Noord-Frankrijk en de Duitse grensreken, maar komt nergens anders zo wijdverbreid voor.

Karel Van den Bergh oppert in zijn boek *Bidprentjes in de Zuidelijke Nederlanden* dat de populariteit van bidprentjes onder katholieken in de Noordelijke Nederlanden vooral te maken heeft met het feit dat zij in een 'kille, calvinistische omgeving' wonen. Of katholieken inderdaad met bidprentjes die soberheid probeerden te compenseren is moeilijk na te gaan, maar dat zou wel verklaren waarom het gebruik in meer katholieke landen veel minder of zelfs nauwelijks voorkomt.

Wat de reden van deze traditie ook is, inmiddels lijkt het bidprentje zijn oorspronkelijke functie verloren te hebben. Het heeft zich sinds de Tweede Wereldoorlog steeds

Mega-collectie

De verzameling van 4500 bidprentjes van Henrie Wittendorp is indrukwekkend, maar valt in het niet bij de collectie van de Amsterdamse huisarts Lau Trompenaars (1929-2016). Die verzamelde maar liefst 1,4 miljoen exemplaren. "Al tijdens zijn leven begonnen we al die prentjes te digitaliseren", vertelt Martijn Spruit van het Centrum voor Familiegeschiedenis. "Vlak voor Trompenaars overleed heeft hij besloten alles aan ons te schenken. Onze collectie bidprentjes groeide daarmee in één klap tot ongeveer 5,5 miljoen exemplaren. Daarvan zijn 80.000 digitaal in te zien. Dat moeten er de komende jaren veel meer worden, maar het is een zeer tijdrovend proces." Spruit schat dat er in Nederland nog ongeveer vijf verzamelaars zijn met honderdduizenden bidprentjes. "Echt indrukwekkende collecties. Ik vind het al uniek als iemand een paar duizend heeft."

'300 dagen aflat'

Op veel prentjes van voor de Tweede Wereldoorlog staan helemaal onderaan de gebedsregels met daarafter tussen haakjes '100 dagen aflat' of '300 dagen aflat'. Een aflat is de vermindering van de tijdelijke straf die de overledene in het vagevuur moest ondergaan voordat de hemelpoort zich zou openen. Als iedere bezitter van het betreffende prentje de getoonde regels oplas, zou het totaal aantal dagen dat in het vagevuur moest worden doorgebracht vermindert worden met het aantal dagen dat tussen haakjes staat. Bidprentjes zijn hierom per definitie katholiek, voor protestanten heeft het immers geen zin om voor het zielenheil van een overledene te bidden.

meer ontwikkeld tot een gedachtenisprentje en daarmee een herinnering aan de dierbare. Daarbij wordt het levensverhaal van de overledene opgeschreven en nog maar weinig prentjes vragen via de tekst om een gebed tot zielenheil van de overledene. Je ziet in sommige gevallen nauwelijks meer de katholieke achtergrond terug en ook seculiere gedachtenisprentjes komen steeds meer voor. Dit oude katholieke gebruik blijft daarmee voor veel mensen een manier om een tastbare herinnering aan een overleden dierbare over te houden.

Bronnen: Martijn Spruit (CBG); Het Hemels prentenboek (J.A.J.M. Verspaandonk, 1975); Bidprentjes in de Zuidelijke Nederlanden (K. Van den Bergh, 1975); De kwantitatieve methode in het onderzoek naar de houding ten aanzien van de dood (A. van der Zeijden in tijdschrift Groniek, 1987)